

Др Александра Павићевић, доцент
Правног факултета Универзитета у Крагујевцу

УДК: 342.7

DOI: 10.46793/UVP21.647P

ЕУТАНАЗИЈА КАО КРАЈЊИ ИЗРАЗ ЛИЧНОГ ПРАВА ЧОВЕКА НА САООДРЕЂЕЊЕ*

Резиме

Предмет рада је разматрање различитих сегмената института еутаназије или тзв. „убиства из милосрђа“. Предмет анализе су најпре, решења појединих европских регулатива које су еутаназију потпуно или делимично декриминализовале, а затим и домаће, у којој постоји својеврсна колизија норми кривичног и медицинског права. Према важећем кривичном праву РС еутаназија представља кривично дело и то привилеговани облик убиства; док је Законом о правима пацијената посредно дозвољена тзв. пасивна еутаназија, која се може подвести под пацијентово право на одбијање предложене медицинске мере – што није оптимално решење, јер уводи у правну несигурност. Преднацртом Грађанског законика Србије, који оличава предлог будућег грађанског права Србије, предлаже се декриминализација еутаназије, што је решење које је потребно коментарисати. Циљ рада је компаративна анализа овог контроверзног института и то кроз његов појам и модалитете (активна и пасивна еутаназија), а коначно и критичка анализа разлога за и против његовог потенцијалног увођења у право РС. Аутор оцењује предлог Преднацрта као напредак, уз идеју да еутаназија упркос свим контроверзама које је прате, представља ултимативни израз личног права човека на самоодређење (субјективно грађанско право *sui generis*) и то у оба модалитета, без разлике.

Кључне речи: еутаназија, активна и пасивна еутаназија, право на достојанствену смрт, лично право самоодређења, право на живот и „право на смрт“.

---

* Рад је написан у оквиру Програма истраживања Правног факултета Универзитета у Крагујевцу за 2021. годину који се финансира из средстава Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1. Увод

Еутаназија представља један од феномена који је поларизовао савремену светску стручну, научну (филозофску, медицинску и правничку), али и ширу јавност. Ова проблематика већ дуже преокупира теоретичаре кривичног права, али оправдано све више и цивилисте, у контексту корпуса личних права човека, а поготово права пацијената, у области медицинског права и у сфери пружања медицинских услуга. У већини светских законодавстава еутаназија још увек представља кривично дело, а у Европи је до данас свега неколико земаља легализовало еутаназију у пуном обиму.

У домаћој стручној јавности су радикално супротстављена схватања за и против легализације еутаназије у Србији уз различиту аргументацију, што тему рада чини још атрактивнијом за научну обраду. Предмет овог рада ће бити превасходно грађанскоправни аспект еутаназије, као манифестације личног права човека на самоодређење и то: најпре, анализа појма еутаназије, затим њених врста, кроз различите законске текстове, судску праксу и ставове доктрине различитих европских земаља.

Циљ рада је критичка анализа домаће позитивноправне регулативе овог института, јер еутаназија нема јасан правни статус у домаћем праву; затим, компаративна анализа са појединим страним законским решењима, а коначно и оцена предложене регулативе *de lege ferenda*, садржане у тексту Преднацрта Грађанског законика Србије. Иако је судбина овог документа неизвесна, након распуштања Комисије која га је израдила, он представља једини за сада постојећи предлог будућег грађанског права Србије, којим би формалноправно у домаћем законодавству било легализовано „убиство из милосрђа“. Отуд је овај правни документ значајан путоказ даљег развоја идеје еутаназије у домаћем праву, а потенцијално по узору на поједине европске земље које су еутаназију уврстиле у корпус неутуђивих личних права човека, као својеврсно „право на достојанствену смрт“. То би уједно имало значајне импликације и у сфери домаћег кривичног права, јер би условило, као неопходну - измену кривичног законика РС.

Стога је наш коначан циљ формулисање одговора на питање: да ли еутаназију легализовати у домаћем праву као субјективно грађанско право *sui generis*; ако је одговор да, онда у којим модалитетима; под којим условима и са каквом етичком, медицинском и правном аргументацијом. Другим речима, покушаћемо одговорити на комплексно правно питање: да ли је наличје права на живот – „обавеза живљења или пак, право на смрт“¹?

---

¹ Водинелић, В., *Модерни оквир права на живот*, Правни живот, бр. 9/1995, стр. 29.

2. Појам еутаназије

2.1. Позитивно одређење

Термин „еутаназија“² је сложен и етимолошки је настао од две грчке речи – „*eu*“ и „*thanatos*“ и у буквалном преводу значи: „добра, лака смрт“.³ Савремено правно значење еутаназије („убиства из милосрђа“) се разликује од лексичког⁴ и означава поступак планираног прекида живота лица оболелог од неизлечиве болести, која неминовно води смртном исходу. Већ на први поглед реч је о контрадикторним, међусобно искључујућим терминима: милосрђе и смрт, што и симболично оличава суштину овог правног, моралног, етичког и медицинског проблема⁵.

Део савремене доктрине предлаже дефиницију еутаназије која у себи обухвата *свако чињење или нечињење* којим се скраћује живот, како би се на захтев умирућег или неизлечиво оболелог пацијента прекартиле његове патње и болови⁶. Са друге стране, поједини аутори, инсистирају на појмовној разлици при инкриминацији тзв. активне еутаназије, којом на захтев пацијента лекар директно или индиректно изазива његову смрт; и пасивне, која подразумева нечињење и „допуштање“ пацијенту да на сопствени захтев умре. Као синоним за еутаназију у литератури се среће још и назив: „помоћ самртнику“ (тзв. *Sterbehilfe*)⁷, међутим појам еутаназија је ипак универзално прихваћен, општепознат, те му стога и треба дати предност.

---

² Вујаклија, М., *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд, 1980, стр. 305.

³ Ову реч је први пут употребио римски писац и државник Гај Светоније Транквил у Биографији римског цара Октавијана Августа, описавши да је он: „умро брзо и без патње у рукама своје жене Ливије, доживљујући „еутаназију“ коју је увек желео. Letellier, P., *History and definition of a word, Ethical eye – Euthanasia, Volume 1 – Ethical and human aspects* (ed. Council of Europe), Germany, 2003, стр. 14; Eser, A., *Sterbehilfe und Euthanasie in rechtlicher Sicht*, u: Volker Eid (ur.), *Euthanasie oder soll man auf Verlangen töten*, Mainz, 1985, стр. 47.

⁴ О термиолошким (и филозофским) питањима у вези са институтом еутаназије видети детаљно у: Ђерић, М., *Еутаназија - концептуализација проблема и битних дистинкција*, Филозофија и друштво, XXIV (2), 2013, стр. 255-262.

⁵ Видети више у: Мариновић, С., *Право на смрт (еутаназија)*, Подгорица, 1996, стр. 26. и даље.

⁶ Више о појму еутаназије у: Клајн -Татић, В., *Лекарева помоћ неизлечиво болесном пацијенту – етички и правни проблеми*, Београд, 2002, стр. 4; Турањанин, В., *Морална неприхватљивост разликовања активне и пасивне еутаназије*, Правни живот, бр. 9/2012, стр. 510 и даље.

⁷ Видети: Радишић, Ј., *Медицинско право*, Београд, 2008, стр. 143.

2.2. Разграничење еутаназије од сродних института

Први институт који по неким елементима подсећа на еутаназију, али је у довољној мери различит од ње је – *лекарска помоћ (асистенција) при самоубиству*. Она по правилу представља прављење смртоносног коктела хемикалија од стране лекара, које потом пацијент уноси у организам. Овде лекар преписује, али не даје смртоносни лек пацијенту. Пасивна еутаназија, пак значи престанак давања терапије пацијенту, што за последицу има - његову смрт. У већини позитивних законодавстава су помоћ при самоубиству и еутаназија засебно регулисана кривична дела, а таква је ситуација и у домаћем Кривичном законнику.⁸ Осим тога, од еутаназије треба разликовати и *самоубиство уз туђу помоћ* - саветовање, охрабривање и помоћ другој особи у чину узроковања сопствене смрти.

Део доктрине истиче да еутаназију не треба изједначавати ни са болничким лечењем које ублажава бол у ситуацији када је медицински третман неизводљив⁹. Наиме, *употребу средстава за умирење болова у току палијативне неге*¹⁰, ови правни писци разликују од праксе еутаназије, без обзира на чињеницу да се тим средствима смрт пацијента може убрзати (што је споредна последица овог чина).¹¹ Ипак, чињеница је да је суштина иста као код пасивне еутаназије, само што тзв. анти-бол мере имају смрт као посредну последицу, а код пасивне еутаназије смрт је непосредна последица предузете мере.

Институт који се такође помиње у литератури у овом контексту је тзв. *living wil* – пацијентов тестамент о праву на „жељену смрт“¹², тј. документ о жељеном потенцијалном медицинском третману за случај да се лице накнадно нађе у ситуацији да не може о томе само да одлучује. Њиме се унапред одбија медицински третман, тј. одржавање живота вештачким путем, на апаратима, када не постоји шанса за опоравком лица из таквог медицинског стања.

---

⁸ Видети чл. 117. и 119. Кривичног законика Републике Србије, Сл. гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019). У даљем тексту: КЗ РС.

⁹ Ова мера је препоручена од стране Парламентарне скупштине Савета Европе као пожељна, у циљу очувања достојанства терминално оболелих или умирућих пацијената.

¹⁰ Клајн – Тагић, В., *Палијативно лечење у светлу правних разматрања*, Правни живот, бр. 9/2004, стр. 281.

¹¹ Клајн – Тагић, В., *Однос између активне директне и активне индиректне еутаназије*, Правни живот, бр. 9/2005, стр. 281; Стојановић, З., *Кривично право – општи део*, Београд, 2018, стр. 119; Вучинић, Д., *Еутаназија данас: химера прошлости – хидра будућности*, Правни живот, бр. 7-8/2019, стр. 28.

¹² Детаљније о томе: Радишић, Ј., *Пацијентово право располагања*, Пацијентова права у систему здравства, Србија и европске перспективе, Београд, 2010, стр. 63-73.

3. Врсте еутаназије

Дуго је прављена разлика између тзв. еутаназије *de facto i de iure*, с обзиром на њену озакоњеност или практиковање на основу обичаја и традиције¹³. Данас се облици законске еутаназије класификују на више начина и то према следећим критеријумима: 1) постојање/непостојање пристанка особе чији се живот прекида; 2) метод; и 3) лице које предузима дату радњу.

1. У зависности од тога да ли постоји пристанак особе чији се живот прекида, у доктрини се разликује неколико врста еутаназије и то су: вољна, невољна и тзв. противвољна.

А. *Вољна еутаназија* подразумева спровођење уз постојање изричитог пристанка лица коме се одузима живот (у складу је са захтевом умирућег или тешко болесног пацијента). У већини земаља је дозвољен само овај тип еутаназије. У српском позитивном праву вољна еутаназија представља привилеговани облик убиства, али само уколико је извршена на озбиљан и изричит захтев лица које се лишава живота.¹⁴

Б. *Невољна еутаназија (мимо воље лица)* се односи на случај када оболело лице није психофизички способно да испољи своју вољу, односно није у стању да донесе одлуку о еутаназији. Дакле, невољна еутаназија представља „корак даље“ у смислу задирања у пацијентов телесни интегритет, јер се спроводи без постојања изричите сагласности лица чији се живот одузима. Овде спада и еутаназија деце која болују од неизлечиве болести.

В. Тзв. „*противвољна еутаназија*“ се у литератури означава као она која се врши супротно сагласности лица које се лишава живота. Овде се најчешће ради о убиству или спровођењу кривичне санкције од стране државног апарата у системима који познају институт смртне казне. Међутим, пошто се чак ни терминолошки не уклапа са значењем еутаназије као „убиства из милосрђа“, сматрамо да овај чин не би требало сматрати подврстом овог института.¹⁵ Стога, чини се да се према овом критеријуму еутаназија може поделити само на – добровољну и недобровољну, тј. са вољом еутаназираног лица или без.

2. Подела еутаназије на врсте с обзиром на *метод извршења* је на *активну и пасивну* (тзв. еутаназија у ужем и у ширем смислу) и ово је уједно најзначајнија подела, по којој се у многим законодавствима разграничава

¹³ Еутаназија *de facto* је раније вршена над старима, изнемоглима, неспособнима за живот, уз различите фолклорне манифестације, магијске ритуале, симболику и сл. Више о томе у: Мариновић, С., *нав. дело*, стр. 31-34.

¹⁴ Чл. 117. Кривичног законика РС

¹⁵ У овом случају није реч о пацијенту, већ о здравом лицу, кажњенику; није реч о помоћи у умирању, већ о тенденциозном усмрћењу лица осуђеног правноснажном пресудом за извршено кривично дело; није реч о правилима медицинског права, већ кривичног; активни субјект није лекар (медицински посленик), већ извршилац кривичне санкције, надлежни државни орган као овлашћено лице, итд. Слично и: Мариновић, С., *нав. дело*, стр. 103-104.

дозвољена од недозвољене еутаназије¹⁶. Тако, активна еутаназија представља активни захват лекара у тело пацијента, у смислу коришћења различитих механичких метода или хемијских супстанци за изазивање смрти.

Под пасивном еутаназијом се пак, означава: а) лекарево непружање медицинске помоћи којом би се продужио живот; или б) отклањање апарата за одржавање живота пацијента (обустава започетих мера лечења). Пасивна еутаназија тако означава свесно уздржавање медицинских посленика од чињења било чега¹⁷ да се пацијент одржи у животу (пр. вештачко давање пацијенту воде, хране, кисеоника, лекова, трансфузија крви, дијализа)¹⁸.

У литератури се стога, активна еутаназија изједначава са одузимањем живота, а пасивна са дозвољавањем смрти¹⁹. Пасивна еутаназија не укључује ангажовање трећих лица, јер се узроком смрти сматра конкретно обољење или повреда, па се на њу гледа благонаклоно у контексту очувања права на живот, за разлику од активне. Реч је о идеји смрти као узредној последици у процесу давања предности квалитета живота, над квантитетом.²⁰ Комбиновањем два претходна критеријума еутаназија може бити: активна добровољна; пасивна добровољна; активна недобровољна; и пасивна недобровољна. Најмање етички спорном се чини пасивна добровољна, а најспорнијом активна недобровољна еутаназија.

Даља доктринарна подела активне еутаназије је с обзиром на улогу лекара приликом извршења. Код тзв. директне активне еутаназије лекар лично предузима радњу која води окончању живота пацијента оболелог од терминалне болести (пр. давање пацијенту превисоке дозе хипнотичких средстава, опојних дрога или отровних материја, попут калијум-хлорида²¹). Код индиректне активне еутаназије, лекар припрема смртоносну ињекцију и предаје је пацијенту, који сам убризгава коктел хемикалија у свој организам.²²

---

¹⁶ Такав је уједно и став Америчког медицинског удружења од 04. 12. 1973., као и став Светске медицинске асоцијације. Видети: *WMA resolution on euthanasia* (16. 07. 2019.). Интернет адреса: <https://www.wma.net/policies-post/wma-resolution-on-euthanasia/>.

¹⁷ Врло је дискутабилно да ли би се лекарево искључивање апарата који пацијента одржавају у животу могло означити као радња нечињења, односно уздржавања од чињења (што се иначе у литератури означава као пример пасивне еутаназије).

¹⁸ Радишић, Ј., *нав. дело*, стр. 146-147; Клајн - Татић, В., *Активна и пасивна еутаназија*, Правни живот, бр. 9/1998, стр. 23.

¹⁹ Више о томе у: Коларић, Д., *Активна и пасивна еутаназија и право на живот*, Правни живот, бр. 9/2007, стр. 136; Петровић, Д., *Еутаназија*, Београд, 2000, 76. и даље.

²⁰ Видети одлуку Европске комисије за људска права у случају *Widmer vs. Switzerland* (Wicks, 2001, стр. 20). Нав. према: Поњавић, З., *Право пацијента да пристане на медицинску меру или да је одбије*, Теме, год. XI, бр. 1, јануар-март 2016, стр. 17.

²¹ Више о томе: Uhlenbruck, W., Ulsenheimer, K., у: Laufs/Uhlenbruck, *Handbuch des Artztrechts*, 3. Auflage, München, 2002, стр. 1165.

²² Индиректна еутаназија се може изједначити са помоћи при самоубиству, због чега би је и требало посматрати као посебан институт, а не као подврсту еутаназије.

4. Преглед различитих законских решења о еутаназии

4.1. Ситуација у упоредном праву

Европске регулативе садрже различита решења еутаназиие, од забране било ког модалитета, до врло либералне легализације активне еутаназиие, док су између ове две крајности регулативе које дозвољавају искључиво поједине модалитете, по правилу, пасивну добровољну еутаназииу²³.

У групу решења са либералном легализацијом активне еутаназиие, уз прецизно законом прописане услове, засад спадају само три европске државе и то су: - Белгија (где су законом о еутаназиии обухваћена чак и смртно оболела деца која трпе неиздрживе болове)²⁴; - Холандија (еутаназииа је дозвољена лицима старијим од дванаест година)²⁵; и - Луксембург (али и неке друге државе у свету, попут Колумбије, Канаде итд.). Ипак, важно је истаћи да је еутаназииа и у овим земљама суштински - кривично дело убиства, с тим што ако је лекар поштовао предвиђену законску процедуру, неће бити кривично гоњен.²⁶

На другој страни су законодавства која дозвољавају искључиво поједине модалитете и то - пасивну добровољну еутаназииу, али забрањују активну (квалификујући је као привилеговано убиство). Ту спада нпр. француско право које дозвољава у одређеним случајевима једну врсту пасивне еутаназиие, уз легални прекид терапије пацијенту. Швајцарско решење дозвољава само директну еутаназииу, док у норвешком, лекар има право да одлучи да прекине терапију пацијенту ако то затражи пацијент на самрти или чланови његове породице, у случају да болесник не може да

²³ Више о упоредноправном прегледу регулативе еутаназиие видети у: Турањанин, В., *Лишење живота из милосрђа и помагање у самоубиству – поглед на законодавна рјешења држава које су их декриминализовале*, Гласник права, Год. III, бр. 2/2012, стр. 17 и даље; Живковић, М., *Еутаназииа – правни аспект*, Војно дело, бр. 6/2019, стр. 74 и даље; Јовашевић, Д., *Лексикон кривичног права*, Београд, 2011, стр. 86.

²⁴ У Белгији се годишње, на нешто преко 11 милиона становника, забележи око 1600 случајева еутаназиие, од чега се у само око 15 % случајева ради о пацијентима млађим од 60 година. Новински чланак: Koldvel, S., *Assisted suicide in Belgium as euthanasia*, Daily mail (28.05.2014).

²⁵ Cohen-Almagor, R., *Belgian euthanasia law: a critical analysis*, J. Med. Ethics 35 (7), 2009, стр. 436 и даље; Valiente, C. T. Y., *La regulación de la eutanasia en Holanda*, Anuario de Derecho Penal y Ciencias Penales – Núm. L, Enero 1997, стр. 293-319.

²⁶ Услови који збирно морају бити испуњени у позитивном холандском праву су: 1) изричита, добровољна и постојана жеља пацијента за еутаназииом; затим, 2) тешко стање пацијента (неподношљиве и непролазне патње које се не могу никако ублажити сем скраћењем живота); и 3) лекар се мора консултовати са колегом пре предузимања мере, сачинити писмену исправу о томе и обавестити јавног тужиоца. Детаљно у: Deutsch, E., Spickhoff, A., *Medizinrecht*, 5. Auflage, Berlin, 2003, стр. 330.

комуницира с околином. У Немачком праву се прихвата пасивна и то вољна еутаназија, кроз институт “*Sterbehilfe*” (помоћ да се умре), што укључује могућност да лекар прекине терапију, али само ако пацијент то жели и јасно стави до знања.²⁷

4.2. Ситуација у домаћем праву

4.2.1. Краћи осврт на регулативу еутаназије у некадашњем српском праву

Независно од тога да ли је обичај убијања старих и изнемоглих лица, тзв. „лапот” заиста део српске историје или само легенда, из перспективе савременог друштва овакво поступање несумњиво спада у сферу социјалне патологије.²⁸ Међутим, чињеница је да је у периоду између два светска рата, законодавство Краљевине Југославије спадало у ред оних са либералнијим ставом према еутаназији. Наиме, према Кривичном законнику Краљевине Југославије из 1929. године²⁹, лишење живота на изричит или озбиљан захтев жртве, услед сажаљења због „бедног стања жртве”, кажњавано је затвором до три године.

Ипак, након другог светског рата, због трагичног искуства са присилном еутаназијом у нацистичкој Немачкој, одредба о убиству из милосрђа изостаје у послератном кривичном законодавству некадашње Југославије. Са друге стране, тадашња судска пракса³⁰ сведочи о томе да су судови у бившој Југославији изрицали релативно благе казне за убиство у околностима које су подсећале на еутаназију.³¹

4.2.2. Еутаназија у српском позитивном праву

А. Кривични законик РС

У Кривичном законнику Републике Србије (КЗ) у глави 13. која садржи кривична дела против живота и тела, у члану 117. прописано је кривично дело „*лишење живота из самилости*“. Овим прописом се еутаназија забрањује, али се ипак означава као привилеговани облик убиства, уз предвиђену казну затвора од 6 месеци до 5 година.

---

²⁷ *Strafgesetzbuch (StGB) § 216 Tötung auf Verlangen.*

²⁸ Беширевић, В., *Право на достојанствену смрт*, Гласник адвокатске коморе Војводине, Часопис за правну теорију и праксу, год. LXXX, Књига 68, Нови Сад, децембар 2008, бр. 12, стр. 527 и даље.

²⁹ Чл. 168 Кривичног законика Краљевине Југославије из 1929. године.

³⁰ Нпр. Пресуда Окружног суда у Титограду К. 109/79. од 12. 11. 1979.

³¹ Више о историјском приказу развоја регулативе еутаназије у домаћем кривичном законодавству видети у: Мариновић, С., *нав. дело*, 44-46; Коларић, Д., *Лишење живота из самилости*, Правни живот, 9/2006, стр. 131-132; Клајн-Татић, В., *Лекарева помоћ...*, *нав. дело*, стр. 153; Миленковић, М., *Еутаназија или убијање из милосрђа*, Скопље, 1940.

Очигледно је да је домаћи законодавац препознао значај и особеност овог института, због чега га је и терминолошки дистанцирао од кривичног дела „убиства“, називајући га „лишењем живота“. У циљу спречавања злоупотреба, законом су прописани строги услови који морају бити испуњени да би се убиство квалификовало као ово кривично дело. Тако, лице које се лишава живота из самилости мора бити у тешком здравственом стању и мора озбиљно и изричито истаћи захтев да га друго лице лиши живота.

Истовремено, у кривичноправној теорији и пракси овај институт изазива низ опречних мишљења и полемика. Аргумент присталица еутаназије међу кривичарима³² је да је овај акт „законског убиства“ легитиман у крајње безнадежним случајевима, јер је нехуманије одржавати таквог пацијента у животу, него лишити га истог (што потврђује одлука Европског већа о еутаназији, које је још 1976. године дало препоруку и подршку лекарима, који су уз сагласност пацијената прекидали давање стимулативних средстава). Са друге стране, кривичари - противници еутаназије ово оцењују као опасан и нехуман акт са потенцијално неконтролисаним последицама у пракси³³.

Б. Закон о правима пацијената

Законом о правима пацијената (ЗОПП)³⁴ еутаназија је начелно забрањена, а пацијенту се признаје само право на олакшање патње и бола.³⁵ Ово решење је уједно у складу и са међународним документима и то: Европском конвенцијом за заштиту људских права и основних слобода³⁶, која предвиђа обавезу државе на предузимање свих мера за очување и продужење људског живота; затим, са Универзалном декларацијом о људским правима³⁷, као и са Међународним пактом о грађанским и политичким правима.³⁸

---

³² Чејовић, Б., *Право на живот и право на смрт*, Правни живот, бр. 9/1996, стр. 47-52.

³³ Детаљније о томе у: Јовашевић, Д., *нав. дело*, стр. 86.

³⁴ Закон о правима пацијената, Сл. Гласник РС, бр. 45/2013 и 25/2019 - др. закон. У даљем тексту ЗОПП.

³⁵ Чл. 28 ст. 1 ЗОПП: „Пацијент има право на највиши ниво олакшавања патње и бола, сагласно општеприхваћеним стручним стандардима и етичким принципима, што подразумева терапију бола и хумано палијативно збрињавање.“ Чл. 28 ст. 2 ЗОПП: „*Право из става 1. овог члана не подразумева еутаназију*“.

³⁶ Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода: *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*, 1950, чл. 2. Видети пресуду Европског суда за људска права (*European Court of Human Rights*), од 29. 04. 2002. у случају *Pretty v. the United Kingdom* (application no. 2346/02).

³⁷ Универзална декларација о људским правима, чл. 3 (*The Universal Declaration of Human Rights – UDHR*), 1948.

³⁸ Међународни пакт о грађанским и политичким правима, чл. 6 (*International Covenant on Civil and Political Rights – ICCPR*), 1966.

Истовремено, ЗОПП³⁹ предвиђа право пацијента да одбије предложену медицинску меру, чак и у случају када се њом спасава или одржава његов живот, али само под условом да је пацијент способан за расуђивање (тзв. „пасивно самоубиство“). Ово се сматра изразом аутономије воље пацијента⁴⁰, једним од његових основних права,⁴¹ а у циљу оградe од тзв. патерналистичког приступа у лечењу. Обавеза је лекара да пацијента обавести о дијагнози и прогнози болести, о циљу медицинске мере и последицама њеног непредузимања (доктрина „пристанка информисаног пацијента“), али и да коначно да примат пацијентовом субјективном праву самоодређења, па чак и на штету његове добробити.⁴²

На овај начин, пацијенту је законом омогућено одбијање третмана којим се његов живот спасава или одржава, али су притом бројна питања остала нерешена и изазивају недоумице у пракси. Једно од њих је и непрецизан правни статус еутаназије према ЗОПП – у, чијом је формулацијом посредно дозвољена пасивна добровољна еутаназија, као одраз личног права пацијента на самоодређење у процесу лечења (*Voluntas aegroti suprema lex*).

В. Кодекс професионалне етике лекарске коморе Србије

Недостатак одговарајућих законских решења мотивисао је удружења лекара широм Европе да питање еутаназије регулишу својим сталешким правилима⁴³. Тако је Етички комитет Српског лекарског друштва постао један од кључних противника идеје легализације еутаназије, а у одредбама Етичког кодекса Лекарске коморе Србије⁴⁴ забрањена је еутаназија, али како се у доктрини оправдано истиче – прилично нејасном и двосмисленом формулацијом.

Наиме, у члану 62. под насловом „Забрана еутаназије“ наводи се да: „лекар одбацује и осуђује еутаназију и сматра је лажним хуманизмом“. Међутим, већ у другом ставу истог члана, најпре се истиче да је намерно скраћење живота у супротности са медицинском етиком; а потом – да је обавеза лекара да уважи жељу добро информисаног и потпуно свесног болесника који болује од

---

³⁹ Чл. 17. ЗОПП

⁴⁰ Мујовић-Зорнић, Х., *Аутономија пацијента*, Правни живот, бр. 9/2015, стр. 304.

⁴¹ Детаљно о правима пацијента видети у: Мујовић – Зорнић, Х., *Појам и развој пацијентових права, Пацијентова права у систему здравства* (ур. Х. Мујовић – Зорнић), Београд, 2010, стр. 5-9.

⁴² Павићевић, А., *Обавеза лекара да обавести пацијента и грађанскоправна одговорност за штету*, Зборник радова: XXI век – век услуга и Услужног права, књ. 11, Крагујевац, 2020, стр. 368.

⁴³ О ситуацији у земљама Западне Европе и у Скандинавији видети: Fischer, G., Lilie, H., *Aertzliche Verantwortung im europäischen Rechts-vergleich*, Köln, 1999, стр. 174.

⁴⁴ Кодекс професионалне етике лекарске коморе Србије, Сл. гласник РС, бр. 121/2007.

неизлечиве болести да се не примени нека медицинска мера која би спасила или продужила његов живот.⁴⁵

Ова одредба је контрадикторна, будући да се у истом члану Кодекса еутаназија одбацује и осуђује, али се истовремено легализује пасивна еутаназија. Већ у следећем члану Кодекса (под насловом: „Хуманост према умирућем“) се наводи да је лекар дужан да предузме све мере да олакша у трпљењу умирућем пацијенту,⁴⁶ па је логично да се тиме може сматрати и давање велике дозе, чак и смртоносне, лекова против болова, као што је морфијум.⁴⁷

Можда је циљ оваквих формулација било повлачење одсечне границе између активне еутаназије, која је изричито забрањена у КЗ и пасивне, која се изгледа сматра хуманијом и „морално“ прихватљивијом. Прва се често доживљава као непризнато, друштвено опасно „право на смрт“, а друга се третира као „доказ компромиса“⁴⁸ - медицинска помоћ *sui generis* (својеврсна медицинска услуга) тешко болесном, умирућем пацијенту, а којом се директно не угрожава његово право на живот.

Сматрамо да оваква дистинкција није правно оправдана, а будући да не постоји законска дефиниција еутаназије у домаћем позитивном праву, овим је само створена конфузија у погледу њеног правног статуса, јер су законом (па и овим кодексом) различито квалификовани поступци лекара - радња чињења и нечињења, а који се могу подвести под појам еутаназије.⁴⁹

5. Предлог Преднацрта Грађанског законика Републике Србије

Преднацрт Грађанског законика Републике Србије⁵⁰ је израђен 2015. год., али након распуштања комисије која га је израдила, његова правна судбина је неизвесна. Ипак, ово је једини за сада израђени предлог будућег грађанског права Србије, којим се предлаже увођење овог особеног института, те је његово решење неопходно коментарисати. Институт еутаназије Преднацртом⁵¹ је

---

⁴⁵ Чл. 62. Кодекса професионалне етике лекарске коморе Србије

⁴⁶ Чл. 63. Кодекса професионалне етике лекарске коморе Србије

⁴⁷ Утисак је да је и творац овог Кодекса био растрзан између контрадикторних формулација попут: „смисленог лечења“, „олакшања у трпљењу болова“ и „забране скраћења живота умирућем“, под велом етике.

⁴⁸ Цит. према: Вучинић, Д., *нав. дело*, стр. 37.

⁴⁹ Видети и: Беширевић, В., *нав. дело*, стр. 527 и даље.

⁵⁰ Текст нацрта Грађанског законика РС доступан на интернет адреси: Нацрт грађанског законика РС припремљен за јавну расправу, са алтернативним предлозима (од 29. 05. 2015.). Интернет адреса: <https://www.mpravde.gov.rs/files/NACRT.pdf>.

⁵¹ Видети: чл. 86 Преднацрта Грађанског законика Србије и чл. 92 Нацрта Грађанског законика. Текст Преднацрта доступан на интернет адреси: https://www.paragraf.rs/nacrti_i_predlozi/280519-prednacr-gradjanskog-zakonika-republike-srbije.html.

регулисан у глави II (субјективна грађанска права), у оквиру корпуса права личности, као: „Право на достојанствену смрт (еутаназију)“. Поједини правни писци коментаришу да је већ сам назив овог члана погрешан, јер „ако је неко мртав, више нема никаква права“. Стога се, као адекватнији, предлаже назив: „право на достојанство у умирању (еутаназију)“, ⁵² што јесте термилошки прецизније одређење.

Еутаназија је овим чланом Преднацрта дефинисана као: „*право физичког лица на сагласни, добровољни и достојанствен прекид живота*“. Пре свега, сматрамо напретком чињеницу да је законодавац понудио дефиницију еутаназије у законнику, где јој и јесте место. Даље, очито је да је законотворац оваквом формулацијом дозволио легализацију само вољне еутаназије, што сматрамо оправданим. Такође, Преднацртом је наглашено да се право на еутаназију може остварити само изузетно (а изузеци се уско тумаче) и то ако су испуњени сви прописани хумани, психо-социјални и медицински услови. Творац Преднацрта у следећем ставу не наводи који су услови за остваривање права на еутаназију, већ предвиђа доношење посебног закона којим ће се ова материја ближе дефинисати. Ово сматрамо адекватним решењем, јер се овако осетљивом питању мора темељно и свеобухватно приступити, а детаљнијем регулисању ове проблематике и није место у кодификацији, већ у *lex specialis*-у.

Оно што сматрамо изузетно значајним јесте одредба следећег става истог члана преднацрта у којој се прописује да злоупотреба овог права зарад неоснованог стицања материјалне или друге користи представља основ за кривичну одговорност. Ово сматрамо кључном одредбом у циљу спречавања несавесног понашања лица блиских умирајућем и потенцијалних злоупотреба у пракси.

Међутим, чињеница да законописац као алтернативу овом решењу предвиђа брисање члана, односно - неувођење института еутаназије у српско право (након спровођења јавне расправе) потврђује значај и осетљивост овог питања, што уједно рефлектује подељеност ставова праксе и доктрине. Комисија је очигледно била вођена идејом да се Грађанским закоником еутаназија само начелно усвоји или не усвоји, а не и да се на том месту детаљније уреди, што и јесте логично решење. ⁵³

У оквиру образложења, творац Преднацрта се нарочито бави оправданошћу увођења института еутаназије, истичући његову усклађеност са уставним правом на достојанство личности, ⁵⁴ што је по нашем мишљењу

---

⁵² Клајн-Татић, В., „*За и против: Еутаназија – право на достојанство или легализација убиства?*“, новински чланак у дневним новинама „Блиц“, 03.01.2016.

⁵³ У посебној напомени је истакнуто да ће се због сложености реализације права на еутаназију евентуалној изради додатног алтернативног члана приступити након јавних расправа и изнетог става стручне јавности, као и да ће се у случају усвајања права на еутаназију неминовно изменити Кривични законик.

⁵⁴ Видети: чл. 23, 24 и 25 Устава РС, Сл. Гласник РС, бр. 98/2006. О нужности измене Устава у солуцији легализације еутаназије предвиђене Преднацртом видети више у:

неоспорно. Притом и на овом месту се апострофира да је реч о алтернативном решењу, односно, да постоји могућност да у коначном тексту предлога закона, након јавних расправа право на еутаназију и изостане, што не би било необично, будући да је ово право за сада признато тек у неколико европских држава, што га још увек чини авангардним.

Коначно, у образложењу творац Преднацрта наглашава дозвољеност примене еутаназије на нивоу изузетка, уз услов кумулативног испуњења свих прописаних услова. Врста услова и прецизан поступак за остваривање овог права би се разрадили посебним законом, у циљу обезбеђења аутономије воље у остваривању права на живот, са посебним акцентом на санкционисање злоупотребе овог права.⁵⁵

6. Аргументи „за“ и „против“ еутаназије

У литератури се наводи више различитих аргумената против легализације еутаназије. Као кључних 8 разлога бисмо могли издвојити следеће:

1) *медицински аргумент*: лек за неизлечиву болест од које неко болује може бити откривен, те би еутаназија обесхрабрила многе пацијенте да се боре, што је друштвено непожељно; 2) *психолошки аргумент*: они који су због болова тражили да их лекари убију предомишљали су се чим би се мало боље осећали⁵⁶; 3) *етички аргумент*: еутаназија подразумева постојање извршиоца - лекара и питање је шта је са његовом слободном вољом, с обзиром на положену Хипократову заклетву и његову традиционалну улогу „исцелитеља“; 4) *правни аргумент*: Декларација Савета Европе не подржава еутаназију, ни пракса Суда за људска права из Стразбура,⁵⁷ као ни већина националних законодавстава; 5) *практични*: на Западу постоје хосписи, установе и начини да умирући пацијенти на достојанствен и хуман начин окончају живот, а код нас не⁵⁸; 6) *теолошки*: прихватање патње и бола је припрема за вечни живот, а убиство, као и самоубиство је смртни грех⁵⁹; 7) *историјски и етички аргумент* тзв.

Бановић, Б., Турањанин, В., Ћоровић, Е., *Право на еутаназију у правном поретку Републике Србије*, Српска политичка мисао, бр. 2/2018, стр. 273-287.

⁵⁵ Образложење преднацрта доступно на интернет адреси: <https://www.mpravde.gov.rs/files/NACRT.pdf> (стр. 685.).

⁵⁶ Многи експерименти су то показали, попут оног у соби пуној пацијената са неизлечивим болестима и отровом на столу који је заправо био плацебо, а који нико није узео.

⁵⁷ Видети пресуду Европског суда за људска права у Стразбуру који се негативно изјаснио о постојању „права на смрт“: *Pretty c. Le Royaume-Uni v. the United Kingdom*, представка бр. 2346/02, од 29. априла 2002.

⁵⁸ Живковић, М., *Право на живот и еутаназија*, Право – теорија и пракса, бр. 4-6/2015, стр. 58.

⁵⁹ Осим хришћанства (где шеста Божија заповест гласи: „Не убиј“), против вештачког прекида живота су и хебрејска, исламска и хинду религија. Видети више о томе у: Петровић,

„клизаве низбрдице“:⁶⁰ нацистички програм дечије „еутаназије“ у којем је више од 5.000 деце и тинејџера мучено и убијено у „дечијим одељењима“, посебно створеним за истребљење оних који „каљају расу“; и 8) *могућност злоупотреба у пракси* (најчешћи аргумент):⁶¹ поједини аутори истичу да би нарочито у домаћим условима то могло представљати снажан извор корупције и злоупотреба (предуслов је беспрекорно функционисање институција). Наводи се и могућност *неоправдано широке примене* у пракси, попут случајева тзв. „психијатријске еутаназије“ (еутаназија психијатријских пацијената као лични избор појединца, али услед депресије, анорексије и сл.); или пак, еутаназија као лични избор серијских убица, силоватеља и др. Затим, истиче се и финансијски аргумент: „шкртост породица, уз похлепу лекара би брзо испратили умируће (старе, сиромашне и социјално угрожене) у гроб“⁶² и бројни други.

Са друге стране, насупрот свим овим, врло разноликим аргументима против увођења еутаназије је један аргумент „за“, али чини се, круцијалан. То је уставом гарантовано право човека на достојанство у живљењу, али и у умирању, конкретније – лично право човека на самоодређење, чији је део и тзв. „право на смрт“⁶³.

7. Закључак

Право на смрт је пандан праву на живот, као есенцијалном личном праву човека. Живот је највредније лично добро, а човек њиме може слободно располагати, под условом да тиме не повређује морална добра других. Општи интерес друштва јесте превасходно заштита живота његових грађана, јер живот не представља само лично, већ и опште добро. Ипак, незамислив је објективни интерес друштва да штити живот појединца који то више не жели и када је исти редукован на болно, дуго вегетирање, без реалне могућности за оздрављењем. Ма колико били снажни алтруистички пориви да се помогне пацијенту или религијска и етичка уверења појединаца, та аргументација ипак не може анулирати чињеницу да правно посматрано, еутаназија – као правна могућност,

---

З., *Еутаназија и право на живот*, Правни живот, бр. 9/1995. Један од талмудских мудраца наводи: „Недобровољно ти си замисљен, недобровољно ти си рођен, недобровољно живиш и недобровољно ћеш умрети“. Цит. према: Stern, K. A., *Quality of life, Human Suffering and Euthanasia*, у делу: Euthanasia, ed. by: A. Carmi, Springer-Verlag, Berlin-Heidelberg-New York-Tokyo, 1984, стр.175. Више о овоме у: Јеротић, В., *Еутаназија и религија*, Српски архив за целокупно лекарство, вол. 136, бр. 5-6, 2008, стр. 333.

⁶⁰ Пенс, Г., *Класични случајеви из медицинске етике*, Београд, 2007, стр. 206.

⁶¹ Као пример за овај феномен у литератури се наводи Швајцарска, као земља која је увела асистирано самоубиство још 1941., а данас је називају земљом „самоубилачког туризма“.

⁶² Пенс, Г., *нав. дело*, стр. 212.

⁶³ Детаљно о значењу синтагме „право на смрт“ у: Клајн Татић, В., *Границе права на смрт*, Правни живот, бр. 9/1997, стр. 313.

јесте доследно и консеквентно изведена идеја човековог права самоодређења, манифестација аутономије воље личности, права на лични избор и достојанство у умирању, као и у живљењу⁶⁴.

Могућност грешке и злоупотребе није довољан аргумент противника еутаназије: наиме, сваки институт са собом носи опасност од злоупотребе, али то није *a priori* изговор за његову неиплементацију у правни систем,⁶⁵ већ изазов за његово прецизније правно регулисање. Чак је оправдано претпоставити да ће бити мање злоупотреба у пракси ако се еутаназија изводи над стручним лекарским надзором, него када је ван друштвене контроле,⁶⁶ а постоји консензус да је „смрт исувише важна да би се медицинска професија оставила на миру“.⁶⁷

Институт еутаназије, тј. право на „достојанство у умирању“ је једна од неколико контроверзних новина које предвиђа Преднацрт грађанског законика, а због друштвене осетљивости ове проблематике је овим предлогом тек „опипан пулс јавности“. Сматрамо да је легализација еутаназије од изузетног значаја, јер иако у први мах можда повређује индивидуална лична, етичка и религијска осећања, ова правна могућност отклања хипокризију друштва - омогућавајући терминално оболелим пацијентима да своје патње смање и да задрже људско достојанство и у последњим тренуцима живота. Непризнавање овог права представља непотребну и незаслужену казну пацијентима који су на смрти. Право пацијента на самоодређење означава право да се лечи и да живи, али исто тако и да слободно изабере да се не лечи, односно да умре. Право човека на живот, као есенцијално право из корпуса личних права човека, садржи и право на располагање истим – индивидуално одлучивање и о начину и времену своје смрти.

Питање могућих злоупотреба и грешака је друго и њега треба законом посебно уредити, на начин да се услови за коришћење овог права морају прописати строго и уско, попут: постојања изричите, озбиљне и слободне воље

---

⁶⁴ Речима једног енглеског аутора: „Конечно, када бисмо могли учинити процес умирања макар мало лакшим него што јесте, макар мало мање болним, мало мање дехуманизујућим, исцрпљујућим и проблематичним, спознали би шта заиста значи концепт „добре смрти“. Смрт је неизбежна, али „добра смрт“ није.“ Smith, S. W., *End-of-Life Decisions in Medical Care, Principles and Policies for Regulating the Dying Process*, Birmingham Law School, University of Birmingham, Cambridge University Press, 2012, стр. 332-333.

⁶⁵ И право својине, као неприкосновено „природно“ право човека, носи са собом опасност од могуће злоупотребе, па то није разлог за његово законско непризнавање, већ само додатни позив за законодавца да адекватном регулативом санкционише могуће злоупотребе.

⁶⁶ Тако и: Cantor, N. L., *The Permanently Unconscious Patient, Non Feeding and Euthanasia*, American Journal of Law and Medicine, Volume XV, No. 4/1989, стр. 430-431.

⁶⁷ Цит. према: Клајн – Татић, В., *Право умирајућег пацијента да одбије употребу или да захтева обуставу медицинских мера којима се одржава у животу*“, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 3-4/1994, стр. 340.

пацијента; медицинске потврде пацијентовог стања; независне контроле над применом критеријума за доношење такве одлуке; потенцијалног укључивања етичког комитета, заштитника права пацијената; захтева форме и сл. Приликом одређивања ових услова и процедура законодавац ће морати да реши бројна деликатна питања попут: старосне границе пацијента који може захтевати еутаназију: само за пунолетна лица или и за малолетна, а у складу са „најбољим интересом детета“; само за домаће или и за стране држављане; и бројна друга.

Анализом опште дефиниције еутаназије можемо закључити да је виши родни појам овог института: намеран прекид живота другог лица и то - било радњом чињења, било нечињења; а кључна врсна разлика: мотив – милосрђе, олакшање болова умирућем или тешко болесном пацијенту од стране лекара. Оно што се чини неоправданим у важећем домаћем решењу јесте чињеница да је линија инкриминације повучена вештачки, према критеријуму радње лекара, као извршиоца чина „милосрдног убиства“. Наиме, постоји колизија норми кривичног и медицинског права: активна еутаназија је изричито забрањена у КЗ РС; а нечињење лекара – тзв. пасивна еутаназија је посредно дозвољена ЗОПП-ом, јер се може подвести под пацијентово право на одбијање предложене медицинске мере, у складу са реализацијом његовог личног права самоодређења⁶⁸. Нејасно је зашто је акт нечињења лекара милосрднији, мање неморалан и мање „друштвено опасан“ од акта чињења, ако је суштина радње иста, баш као и последица – смрт пацијента. Има ли стварне разлике између намере да се убије из милосрђа и намере да се ублажи бол пацијента у знању да ће се тиме условити његова смрт?

Коначно, у случају легализације овог института, изазов за цивилисте биће прецизирање одговора на питање: ако је еутаназија субјективно грађанско право пацијента, да ли то нужно значи и корелативну дужност лекара (јер садржину једног субјективног права чине: овлашћења титулара и корелативне обавезе обавезног лица)? И коначно, шта са захтевом⁶⁹ тј. тужбом у материјалном смислу, као тзв. „пратиоцем“ субјективног грађанског права? Да ли у случају да лекар одбије да изврши своју професионалну обавезу (усмрћење пацијента) следи судска заштита, тј. утужење и накнада штете пацијенту, односно његовим наследницима због продуженог трпљења физичких, душевних болова и страха, као повређених личних добара (тзв. сатисфакција)?

---

⁶⁸ Тако и: Wicks, E., *The right to refuse medical treatment under the European Convention on human rights*, *Medical Law Review*, No. 9/2001, стр. 17-40.

⁶⁹ Слично и: Водинелић, В., *нав. дело*, стр. 31-33.

*Aleksandra Pavićević, Ph.D., Assistant Professor
Law Faculty, University of Kragujevac*

EUTHANASIA AS THE FINAL EXPRESSION OF A PERSONAL RIGHT TO SELF-DETERMINATION

Summary

The author discusses different segments of the institute of euthanasia ("murder out of mercy"), especially the question of the justification of its legalization. The subject of the analysis are the solutions of certain European regulations that have completely or partially decriminalized euthanasia, and then the domestic one, in which there is a collision of the norms of criminal and medical law. According to the positive serbian criminal law, euthanasia is a criminal offense and a privileged form of murder, while the Law on Patients' Rights indirectly allows the so-called passive euthanasia, which is not the optimal solution, which introduces legal uncertainty. The Preliminary Draft of the Civil Code of Serbia, which embodies the proposal for the future civil law of Serbia, proposes the decriminalization of euthanasia, which is a solution that needs to be commented on. The aim of the paper is a comparative analysis of domestic and foreign solutions of this controversial institute - through its concept, types (active and passive euthanasia) and critical analysis of the reasons for and against its introduction into the domestic law. The author evaluates the proposal of the Preliminary Draft as progress, with the idea that euthanasia, despite all the controversies that accompany it, represents the ultimate expression of a personal right to self-determination (subjective civil right sui generis), in both modalities, without distinction.

Key words: *euthanasia, active and passive euthanasia,; the right to a dignified death, personal right to self-determination, the right to life and "the right to die".*

Литература

- Бановић, Б., Турањанин, В., Торовић, Е., *Право на еутаназију у правном поретку Републике Србије*, Српска политичка мисао, бр. 2/2018.
- Беширевић, В., *Право на достојанствену смрт*, Гласник адвокатске коморе Војводине, Часопис за правну теорију и праксу, год. LXXX, Књига 68, Нови Сад, бр. 12, децембар 2008.
- Valiente, C. T. Y, *La regulación de la eutanasia en Holanda*, Anuario de Derecho Penal y Ciencias Penales – Núm. L, Enero 1997.

- Водинелић, В., *Модерни оквир права на живот*, Правни живот, бр. 9/1995.
- Вујаклија, М., *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд, 1980.
- Вучинић, Д., *Еутаназија данас: химера прошлости – хидра будућности*, Правни живот, бр. 7-8/2019.
- Deutsch, E., Spickhoff, A., *Medizinrecht*, 5. Auflage, Berlin, 2003.
- Ђерић, М., *Еутаназија - концептуализација проблема и битних дистинкција*, Филозофија и друштво, XXIV (2), 2013.
- Eser, A., *Sterbehilfe und Euthanasie in rechtlicher Sicht*, u: Volker Eid (ur.), *Euthanasie oder soll man auf Verlangen töten*, Mainz, 1985.
- Живковић, М. *Право на живот и еутаназија*, Право – теорија и пракса, бр. 4-6/2015.
- Живковић, М., *Еутаназија – правни аспект*, Војно дело, бр. 6/2019.
- Јеротић, В., *Еутаназија и религија*, Српски архив за целокупно лекарство, вол. 136, бр. 5-6, 2008.
- Јовашевић, Д., *Лексикон кривичног права*, Београд, 2011.
- Клајн - Татић, В., *Лекарева помоћ неизлечиво болесном пацијенту – етички и правни проблеми*, Београд, 2002.
- Клајн – Татић, В., *Право умирућег пацијента да одбије употребу или да захтева обуставу медицинских мера којима се одржава у животу*“, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 3-4/1994.
- Клајн – Татић, В., *Палијативно лечење у светлу правних разматрања*, Правни живот, бр. 9/2004.
- Клајн - Татић, В., *Активна и пасивна еутаназија*, Правни живот, бр. 9/1998.
- Клајн – Татић, В., *Однос између активне директне и активне индиректне еутаназије*, Правни живот, бр. 9/2005.
- Клајн Татић, В., *Границе права на смрт*, Правни живот, бр. 9/1997.
- Коларић, Д., *Активна и пасивна еутаназија и право на живот*, Правни живот, бр. 9/2007.
- Коларић, Д., *Лишење живота из самилости*, Правни живот, бр. 9/2006.
- Letellier, P., *History and definition of a word, Ethical eye – Euthanasia, Volume 1 – Ethical and human aspects* (ed. Council of Europe), Germany, 2003.
- Мариновић, С., *Право на смрт (еутаназија)*, Подгорица, 1996.
- Миленковић, М., *Еутаназија или убијање из милосрђа*, Скопље, 1940.
- Мујовић-Зорнић, Х., *Аутономија пацијента*, Правни живот, бр. 9/2015.
- Мујовић – Зорнић, Х., *Појам и развој пацијентових права, Пацијентова права у систему здравства* (ур. Х. Мујовић – Зорнић), Београд, 2010.
- Павићевић, А., *Обавеза лекара да обавести пацијента и грађанскоправна одговорност за штету*, Зборник радова: XXI век – век услуга и Услужног права, Крагујевац, 2020.
- Пенс, Г., *Класични случајеви из медицинске етике*, Београд, 2007.
- Петровић, З., *Еутаназија и право на живот*, Правни живот, бр. 9/1995.
- Петровић, Д., *Еутаназија*, Београд, 2000.
- Поњавић, З., *Право пацијента да пристане на медицинску меру или да је одбије*, *Теме*, год. XI, бр. 1, јануар-март 2016.
- Радишић, Ј., *Пацијентово право располагања, Пацијентова права у систему здравства*, Србија и европске перспективе, Београд, 2010.
- Радишић, Ј., *Медицинско право*, Београд, 2008.
- Smith, S. W., *End-of-Life Decisions in Medical Care, Principles and Policies for Regulating the Dying Process*, Birmingham Law School, University of Birmingham, Cambridge University Press, 2012.

- Stern, K. A., *Quality of life, Human Suffering and Euthanasia, u delu: Euthanasia*, ed. by: A. Carmi, Springer-Verlag, Berlin-Heidelberg-New York-Tokyo, 1984.
- Стојановић, З., *Кривично право – општи део*, Београд, 2018.
- Турањанин, В., *Морална неприхватљивост разликовања активне и пасивне еутаназије*, Правни живот, бр. 9/2012.
- Турањанин, В., *Лишење живота из милосрђа и помагање у самоубиству – поглед на законодавна рјешења држава које су их декриминализовале*, Гласник права, Год. III, бр. 2 /2012.
- Uhlenbruck, W., Ulsenheimer, K., u: Laufs/Uhlenbruck, *Handbuch des Arztrechts*, 3. Auflage, München, 2002.
- Fischer, G., Lilie, H., *Aertzliche Verantwortung im europäischen Rechts-vergleich*, Köln, 1999.
- Cantor, N. L., *The Permanently Unconscious Patient, Non Feeding and Euthanasia*, American Journal of Law and Medicine, Volume XV, No. 4/1989.
- Cohen-Almagor, R., *Belgian euthanasia law: a critical analysis*, J. Med. Ethics 35 (7), 2009.
- Чејовић, Б., *Право на живот и право на смрт*, Правни живот, бр. 9/1996.
- Wicks, E., *The right to refuse medical treatment under the European Covention on human rights*, Medical Law Review, 9, 2001.
- Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода: *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*, 1950.
- Универзална декларација о људским правима: *The Universal Declaration of Human Rights (UDHR)*, 1948.
- Међународни пакт о грађанским и политичким правима: *International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)*, 1966.
- Устав РС, Сл. Гласник РС, бр. 98/2006.
- Кривични законик Републике Србије, Сл. гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019).
- Закон о правима пацијената, Сл. Гласник РС, бр. 45/2013 и 25/2019 - др. закон.
- Кривични законик Краљевине Југославије из 1929. године.
- Кодекс професионалне етике лекарске коморе Србије, Сл. гласник РС, бр. 121/2007.
- Нацрт грађанског законика РС припремљен за јавну расправу, са алтернативним предлозима (од 29. 05. 2015.): <https://www.mpravde.gov.rs/files/NACRT.pdf>.
- Преднацрт грађанског законика РС: https://www.paragraf.rs/nacrti_i_predlozi/280519-prednacrt-gradjanskog-zakonika-republike-srbije.html.
- WMA resolution on euthanasia (16. 07. 2019.). Internet adresa: <https://www.wma.net/policies-post/wma-resolution-on-euthanasia/>.
- Assisted suicide in Belgium as euthanasia*, Simon Koldvel, Daily mail, 28.05.2014.
- Клајн-Татић, В., „За и против Еутаназија – право на достојанство или легализација убиства?“; дневне новине „Блиц“, 03.01.2016.